

RELIGIOZITA A SPIRITUALITA JSOU JEN NEŠŤASTNÉ NÁLEPKY

Docent Zdeněk Vojtíšek se na katedře religionistiky Husitské teologické fakulty UK zabývá především studiem nových náboženských hnutí a takzvaných sekt. Informace čerpá nejenom z odborné literatury, ale i z osobní zkušenosti, a proto se nechal například zasvětit do reiki nebo absolvoval holotropní dýchání.

TEXT Lucie Kettnerová FOTO Vladimír Šigut, René Volfík

Řekl bych, že hodně lidí přijímá prvky spirituality naprosto nereflexivně, a asi bychom je vystrašili, kdybychom řekli, že třeba jóga včetně zapalování vonných tyčinek a přinesení květinové oběti na oltář s obrázkem duchovního učitele je náboženství.

Jak si stojí Česká republika v oblasti duchovního života dnes, pětadvacet let po změně režimu? Česká společnost je společností západní a s ostatními západními společnostmi sdílí určité charakteristiky a určitý vývoj. Platí to i pro duchovní život, který tu lze vysledovat hned ve dvou typech. Jeden z nich je staršího ražení, spíše orientovaný na hodnoty moderní doby, jako jsou hledání pravdy, vrůstání do určitého řádu, respektování autority apod., a v tomto starším typu je duchovní život obhospodařován, chráněn a rozvíjen určitou náboženskou institucí. V současné době se však stále více prosazuje druhý typ života, který dává daleko větší důraz na osobní zážitek, na volbu způsobů, čím duchovní život naplnit, a který je velmi podezřívavý vůči jakékoli autoritě a vůči jakémukoli předepisování toho, čemu věřit nebo jak se chovat.

Těmto dvěma typům se někdy podle mého nepříliš šťastně říká religiozita a spiritualita. Zatímco religiozita, tedy ta institučně vázaná zbožnost, pomalu ustupuje z veřejného prostoru, tak necírkevní, osobní spiritualita se do veřejného prostoru naopak výrazněji dostává, díky čemuž začíná být ve společnosti stále více přijatelný například rozhovor o duchovní energii, reinkarnaci, převibrování tohoto světa do vyšší dimenze apod.

Proč k tomuto trendu u nás dochází?

Tento trend je dán zakořeněnou nedůvěrou k institucím, která pravděpodobně vznikla už někdy v devatenáctém století, kdy se proti sobě postavily česká národní a česká náboženská identita. Nedůvěra vůči náboženským institucím je tedy starší než komunismus, ale i komunismus ji ještě trochu posílil. A s touto primární nedůvěrou česká společnost vstupovala do postkomunistického období.

Církevní instituce, především římskokatolická církev a církev českobratrská evangelická, si ale získaly určitý kredit svým protikomunistickým postojem, a tak byla určitá naděje, že tento kredit po roce 1989 využijí, ale to se vůbec nestalo. Společnost se hodně rychle vrátila k nedůvěře vůči institucím, a dokonce těch pětadvacet let tuto nedůvěru posilovala například nejmarkantněji v bojích o restituce. Česká společnost je tedy aktuálně poněkud napřed před společnostmi ostatními v preferování spirituality před religiozitou.

Myslíte, že některé okolní státy půjdou podobným směrem?

Myslím si, že dokonce všechny půjdou stejným směrem. Nechci, aby to znělo fatalisticky nebo fundamentalisticky, ale je to důsledek pluralizace západních společností a oslabení instituční zbožnosti a tam, kde to vypadá jinak, je to v podstatě klam, který může velmi rychle skončit. Nedomnívám se například, že by Poláci byli náboženštější než Češi, ale mají velkou důvěru v církev a nedělá jim problémy církev navštěvovat. To se podle mého může ale velmi rychle změnit. Stejně jako se to změnilo nebo mění ve Španělsku, kde to také vypadalo, že Španělsko je velmi katolickou zemí, ale pak se zničehonic ukázalo, že to s tou mírou katolicismu není tak mimořádné.

Nebude to třeba strach z islámu, co Čechy vrátí k institucionálním církvím?

Tomu popravdě řečeno moc nevěřím. Mohlo by to pomoci v návratu institučního náboženství do veřejného prostoru a přispět k tomu, že bude vnímáno jako normální chodit do mešity nebo do kostela či do synagogy. Ale že by strach z islámu nějak „nahnal“ lidi, kteří na veřejnosti mluví o křesťanském dědictví evropské civilizace, do kostelů, se nedá očekávat.

Říkal jste, že za nešťastné považujete nálepky religiozita a spiritualita. Proč?

Tyto nálepky nesou určité asociace, například že religiozita je vázána na vůdce, strukturu či hierarchii nebo že má nějaká dogmata, zatímco spiritualita je v jistém naivním pohledu chápána jako zcela svobodná a nezávazná. To je ovšem právě trošku kámen úrazu, protože ve skutečnosti se i v oblasti spirituality setkáme s velmi jednoznačně zastávanými dogmaty a hierarchickými strukturami, ale její stoupenčí by to nikdy nepřiznali. Podívejme se třeba na nedávno státem registrovanou náboženskou společnost, která se jmenuje Společenství Josefa Zezulky, což je společnost kolem léčitele Tomáše Pfeiffera. Léčitelství je právě typickým dějem, který se pojí se spiritualitou, ale najednou tady máme velmi pevné společenství, strukturované, se svatými texty, svatou zakladatelskou postavou Josefa Zezulky – a přitom je to vnímáno v oblasti takzvané spirituality. Nebo různá →

Poradna Společnosti pro studium sekt a nových náboženských směrů se nachází v budově HTF UK, Pacovská 4, Praha 4. Otevřená je jak členům akademické obce, tak klientům z řad veřejnosti. Osobní návštěvy jsou možné jen po telefonické nebo písemné domluvě. Více informací na www.sekty.cz v rubrice Poradna.

společnosti reiki, která už mají pevnou dogmatiku, své vůdce, časopisy, instituce, či třeba nějaká tantrická sdružení.

Dá se říci, jací lidé tato hnutí či uskupení vyhledávají? Řekl bych, že hodně lidí přijímá prvky spiritualitu naprosto nereflexivně, a asi bychom je vystrašili, kdybychom řekli, že třeba jóga včetně zapalování vonných tyčinek a přinesení květinové oběti na oltář s obrázkem duchovního učitele je náboženství. Tito lidé, i když přijímají rozptýlené prvky různých náboženství, se sami prohlašují za ateisty, případně alespoň nevěřící, ale ve skutečnosti z těch prvků nějakým způsobem žijí nebo je nějak užívají. Může to mít i tu velice rozšířenou podobu duchovní energie, která se dá na někoho „pustit“, nebo naopak odejmout, ať již se jedná o léčitele, věštky, tai-či, anebo reiki.

V obecné rovině dnes k náboženským skupinám nebo k výslovně náboženskému duchovnímu životu spíše tíhnou lidé měštní a vzdělanější, nakonec i římskokatolická církev se tímto směrem proměňuje – usychají venkovské farnosti, ale kvetou farnosti městské s mladými rodinami, často intelektuálně založenými. Podobně je to i s novými náboženskými hnutími, která jsou zase výrazně atraktivnější pro altruistické, citlivé, vzdělané intelektuály, možná trochu nejisté v této společnosti a hledající možnost, jak se uplatnit, jak společnosti pomoci, jak získat určitou orientaci v dnešním nespokojeném světě.

Kolik takovýchto hnutí a skupin v Čechách je? Jsou jich desítky, stovky...?

Odhaduji, že strukturovaných hnutí, kdy můžeme říci, že někdo je něčeho stoupenec, někdo někam patří, jsou spíše stovky, ale malý počet, dejme tomu mezi jednou a dvěma stovkami.

A jsou u nás i takové, které by se daly nazvat jako nebezpečné pro své stoupence?

Situace je velice nepřehledná a hlavně se hodně vzpírá nějakému jednoznačnému hodnocení, protože se sdružení jednak vyvíjejí a jednak mají mnoho aspektů, z nichž některé jsou přijatelnější a třeba i chválné, jiné se mohou postupem času začít jevit jako daleko

problematičtější. Například hnutí Hare Krišna, které bylo v devadesátých letech považováno za sektu, je dnes v podstatě všeobecně přijímaným novým náboženstvím. Naopak naše největší a velmi uznávané jogínské sdružení Jóga v denním životě může být vnímáno jako potenciálně nebezpečné, neboť jeho vůdce je v posledních letech podezírán ze zneužívání svých následovníků.

Nebezpečnost má také mnoho kritérií a podob a míchají se do toho i naše vlastní hodnotová měřítka. Jedním z nich by asi bylo trestní stíhání jejich členů. I taková hnutí by se u nás našla. U velmi izolovaného hnutí Most ke svobodě, ležícího na samotě na Moravě, byl opravdu pokus trestně stíhat jeho vedení za různé formy násilí, ale nakonec byl případ odložen, protože skutky se údajně staly v minulosti, takže jsou promlčeny. Nebo prvoinstanční soud odsoudil dva vedoucí Cesty Guru Járy neboli bývalé Poetrie k vysokým trestům za znásilnění, zatím se čeká na nové projednání, které nařídil odvolací soud. V některých zemích jsou v běhu procesy týkající se právě Mahéšvaránandy, zakladatele Jógy v denním životě. Je ale potřeba říci, že tyto údajné nebo možné trestné činy se týkají malého zlomku celosvětového počtu nových sdružení a naprostá většina lidí, kteří toto sdružení navštěvují nebo k němu patří, do toho nejsou nijak namočeni a jsou v tomto sdružení šťastni.

Mluvit můžeme i o nebezpečnosti s ohledem na takzvanou manipulaci nebo lidově řečeno vymývání mozků, ale i tady je potřeba být hodně opatrný. Bezpečíby v řadě náboženských, ale nakonec i nenáboženských skupin – viz například tzv. šmejdy nebo politické strany či různé náborářské podniky – dochází k takovému ovlivňování lidí, že se nám to zdá z mravního hlediska nečestné a nesporné, jak by řekl Mirek Dušín. Ale odtud je stále hodně daleko k tomu, aby to byl trestný čin. Navíc s touto manipulací musí onen údajně postižený vyjádřit určitou formou souhlas, protože to naplňuje nějakou jeho potřebu, třeba nevědomou.

Doc. PhDr. Zdeněk Vojtíšek, Th.D., vystudoval obor učitelství češtiny a angličtiny na FF UK, do učitelského zaměstnání mu ale režim neumožnil nastoupit. Proto působil jako laický duchovní v církvi bratrské a živil se jako programátor. Po revoluci mu zájem o religionistiku při zaměstnání umožnila práce pro církevní nakladatelství Oliva. K zájmu o současný duchovní život ho definitivně přitáhla dobrovolná práce pro Společnost pro studium sekt a nových náboženských směrů, kterou v roce 1993 pomáhal založit a jejímž je mluvčím.

Na HTF UK vyučuje od roku 1999, v současné době zastává post vedoucího katedry religionistiky. Interně působí také na katedře religionistiky ETF UK a jako externista přednáší na PedF UK. Badatelsky se zaměřuje zejména na nová náboženská hnutí, současná žitá náboženství, mezináboženský dialog či milenialismus.

Takže kritérium nebezpečnosti a podchyčení této nebezpečnosti je vždycky velmi složité a možná nejnebezpečnější na tom je právě stanovení nějaké hranice mezi bezpečnými a nebezpečnými, protože ty údajně bezpečné skupiny se mohou někdy chovat nebezpečně a ty údajně nebezpečné mohou být nálepkováním nebezpečnosti posunuty k nějaké skutečné nebezpečnosti.

Jak provádíte svůj výzkum kultur, hnutí a náboženství? Spíše na základě teoretických studií, nebo jste si různé metody i sám vyzkoušel?

Jako religionista se snažím být v kontaktu s různými společenskými skupinami, takže v podstatě každou chvíli se jedu někam podívat. Vyzkoušel jsem i všechny možné metody, například jsem zasvěcen do reiki nebo jsem absolvoval holotropní dýchání. Absolvoval jsem všechny možné metody s církvemi i s necírkevními náboženskými společnostmi, jsem s nimi téměř v denním styku, znám i vedoucí a řadové členy. Snažím se tedy mít ruku na tom náboženském tepu doby, abych měl informaci nejenom z odborné literatury, ale i z osobní zkušenosti.

Na HTF funguje poradna Společnosti pro studium sekt a nových náboženských směrů, v níž se specializujete na problémy lidí v náboženské oblasti. Pro koho je poradna určena?

Klientelou jsou nejčastěji lidé, kteří se nechtěně dostali do kontaktu s méně známým náboženským hnutím, toto hnutí třeba považují za sektu a mají obavu, že je nebezpečné pro ně nebo že se nějak týká jejich rodiny či vzdálenějších příbuzných. Těmto lidem poskytnu in-

formaci, co to je za hnutí nebo jaká je věrouka, liturgie, praxe atd. Naše setkání potom někdy přechází do poradenské praxe, kdy s klienty hledáme určité komunikační strategie, jak navázat nebo udržet komunikaci s lidmi, kteří jsou výrazně nábožensky „jiní“ nebo kteří si vypracovali radikální způsob duchovního života, v jehož důsledku byla ta komunikace oslabena. Hledáme také možnosti, jak se vyrovnat s určitými ztrátami v rodině v důsledku přerušené komunikace, a to už potom může přejít do psychotherapeutického sezení.

Mluvit můžeme i o nebezpečnosti s ohledem na takzvanou manipulaci nebo lidově řečeno vymývání mozků, ale i tady je potřeba být hodně opatrný.